

شماره مسلسل ۷۸۵۰

شماره انتشار ۳۴۴۴

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : اسلامی، سید غلامرضا، ۱۳۳۲-
معماری جمعی، از نظریه تا عمل / تألیف غلامرضا اسلامی، حامد کامل‌نیا.
تهران : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۲.
م. ۲۴۹ ص.؛ مصور، ۲۲ × ۲۹ س. م.
انتشارات دانشگاه تهران: ۳۴۴۴.
978-964-03-6524-3 :
مجموعه فهرست‌نویسی : فیپا.
یادداشت : کتابنامه.
موضوع - معماری - مشارکت شهروندان.
شناسه آفریده : کامل‌نیا، حامد، ۱۳۵۶-
شناسه افریده : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات.
رده‌بندی کنگر : ۱۳ الف ۵ م ۹۰۵۳ / NA
رده‌بندی دیویی : ۷۱۰/۴
شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۶۸

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های CD، لوح فشرده، دیجیتالی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود.

ISBN: 978-964-03-6524-3

9 789640 365243

عنوان: معماری جمعی؛ از نظریه تا عمل
تألیف: دکتر غلامرضا اسلامی - دکتر حامد کامل‌نیا
ویراستار: فرشاد رضوان
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۹۲
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بها: ۱۸۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - سایت: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۰۱۲۰۷۸

مقدمه مولفان

طراحی مشارکتی در معماری، که شاید در ابتدا به صورت آرمانی و نیاز اجتناب‌ناپذیر به نظرمی‌رسید، رفته‌رفته نقاط ناکارآمد خود را آشکار کرد و گاهی از هدف اصلی خود نیز دور شد. برخی از دولت‌ها (به دلیل ساختار نامناسب توزیع قدرت در جامعه) یا به وجود آوردن مشارکت‌های کاذب، آن را از هدف اصلی دور کردند یا به بهانه‌هایی همچون هزینه، زمان و غیره آن را کنار گذاشتند. از طرفی دیگر، متخصصان حوزه معماری نیز چندان از این رویکرد استقبال نکردند و آن را غیرمفید می‌خواندند. در سال‌های اخیر توجه به رویکرد معماری جمعی (Community Architecture) به ویژه در کشورهای در حال توسعه، موجب تغییر الگوهای مشارکتی در معماری شده‌است. به گونه‌ای که این حرکت، سعی در کاستن از رویکردهای کاذب داشته است و در جست‌وجوی بهبود کیفی محیط مصطنع از راه فهم اجتماعات و روش‌های زندگی آنان (و نه تنها دخالت ظاهری آنها) است. اما یکی از اساسی‌ترین موانع در این بخش نبود تعریف مشخص و چارچوب معین برای تبیین موضوع معماری جمعی است. به طوری که بسیاری آن را مشابه دیگر رویکردهای مشارکتی در معماری تصور می‌کنند. تغییر الگوهای تکنیکی-کاربردی و استفاده از الگوواره‌های انسانی موجب شده تا رویکرد معماری جمعی با استفاده از تلفیق مفاهیم علوم رفتاری همراه با دیگر رویکردهای معماری مشارکتی و استفاده از مفاهیم برنامه‌دهی معماری بر مبنای روانشناسی محیط، کاربران را با استفاده از سیستم‌های الگوهای رفتاری و نیازها، خواست‌ها و ارزش‌هایشان در فرآیند طراحی جمعی دخالت‌دهنده معماری جمعی" از لحاظ سطح و نوع مشارکت با "معماری مشارکتی" و "معماری اجتماعی" متفاوت است. به طوری که بیشتر به گونه‌های مشارکتی تأویلی، ناحیه‌گرایی و تعاملی پردازد. گونه‌های مختلف مشارکتی عبارتند از: بسیج اجتماعی، مشارکت پرسشنامه‌ای، طراحی مشورتی، مشارکت کارکردی، مشارکت تعاملی، ناحیه‌گرایی و مشارکت تأویلی. این رویکرد بیشتر مبتنی بر باورها، ارزش‌ها و نیازهای جمعی مشترکی است که از راه درک الگوهای رفتاری و در یک اجتماع با ویژگی‌های معین و با تکیه بر عوامل "احساس جمعی" تحقق می‌پذیرد.

بررسی نمونه‌های موردی طراحی جمعی در کشورمان نشان می‌دهد که الگوواره رفتارگرایی معماری جمعی در صورتی به عنوان یک الگوواره پاسخگو در دخالت‌دادن کاربران در فرآیند طراحی استفاده می‌شود که با ابزارها، روش‌ها و گونه مشارکتی صحیحی توأم باشد. همچنین نتایج نشان از همبستگی شاخصه‌های احساس جمعی با میزان مشارکت جمعی کاربران دارد. توجه به تلفیق نظریه‌ها و تجارب مشارکتی در معماری جمعی، چارچوبی مفهومی برای شناخت و امکان‌سنجی رویکرد طراحی جمعی در کشورمان را (از راه دخالت مؤثر کاربران در فرآیند طراحی جمعی) ارائه می‌دهد و به چگونگی کاربرد آن در شرایط موجود می‌پردازد.

کتاب "معماری جمعی: نظریه تا عمل" که حاصل پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزه معماری جمعی در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ در دانشگاه تهران است، سعی دارد تا به مبانی این موضوعات، که کمتر آن پدید آمده و نیز نمونه‌های موفق در این بخش توجه نماید. نویسندگان لازم می‌دانند از عرض‌رانی که در این راه همراه بودند، به ویژه جناب آقای دکتر پیروز حناچی، دکتر مجتبی ربیعیان، دکتر انهرام پوردیهیمی، دکتر شهرناز مرتضوی، دکتر امیرسعید محمودی و دکتر داراب دانا، تسکین کنند.

امید است این تلاش مورد توجه و استفاده علاقه‌مندان موردنظر قرار گیرد.

دکتر سعید غلامرضا اسلامی

عضو هیأت علمی پردیس هنرهای زیبا

دانشگاه تهران

دانشکده معماری

عضو هیأت علمی دانشکده معماری، شهرسازی و هنر اسلامی

دانشگاه فردوسی مشهد

بهار ۱۳۹۲

فهرست مطالب

فصل اول

معماری مشارکتی - معماری جمعی

- ۱-۱- مقدمه: جنبش‌های اجتماعی و نیاز به مشارکت در طراحی..... ۲
- برنامه‌ریزی مشارکتی در دهه‌های ۶۰ تا ۸۰ (میلادی)..... ۴
- برنامه‌ریزی و طراحی شهری و مسئله مشارکت در طراحی..... ۵
- ۱-۲- نظریه‌ها و نظریه‌پردازان اولیه برنامه‌ریزی مشارکتی..... ۱۱
- گروه‌های توسعه‌دهنده مشارکت در طراحی..... ۱۳
- مفهوم طبقه اجتماعی در طراحی مشارکت..... ۱۶
- ۱-۳- واژه‌شناسی و عناوین کاربردی در رویکردهای مشارکتی..... ۱۹
- ۱-۴- موضوعات کلی در رویکردهای مشارکتی در طراحی..... ۲۲
- ۱-۵- دوره‌های فعلی مشارکت در طراحی..... ۳۴
- ۱-۶- نام‌های طراحی مشارکتی و موضوع معماری جمعی: به‌سوی نظریه‌های معماری جمعی..... ۳۸

فصل دوم

نظریه‌ها و تجارب رویکرد جمعی در معماری

- ۲-۱- رویکرد جمعی در معماری..... ۵۰
- ۲-۲- رویکردهای نوین طراحی در دهه ۹۰..... ۵۲
- رویکرد سیستمی و معماری مشارکتی..... ۵۳
- زبان الگو..... ۵۵
- طراحی جمعی..... ۵۹
- ۲-۳- گام به گام تا معماری جمعی: بررسی سه جریان..... ۶۱
- نوسازی شهری..... ۶۱
- برنامه‌ریزی و کالتی..... ۶۲
- جنبش معماری جمعی..... ۶۴
- تاریخچه معماری جمعی: از جنبش معماری تا رویکرد طراحی..... ۶۵
- مفهوم طراحی معماری در آموزش رویکرد جمعی..... ۷۵

- ۴-۲- تحلیل و بررسی طراحی جمعی از رویکردهای مختلف..... ۷۶
- معماری جمعی و رویکرد سیاسی به آن..... ۷۷
- معماری جمعی و رویکرد اجتماعی..... ۷۹
- رویکرد اجتماعی معماری جمعی و مسئله کارکرد اجتماعی..... ۸۲
- رویکرد روانشناسانه به موضوعات طراحی جمعی (بررسی دو دیدگاه)..... ۸۴
- ۵-۲- طراحی جمعی بر مبنای رویکرد روانشناسانه..... ۹۰

فصل سوم

طراحی جمعی بر مبنای علوم رفتاری

- ۱-۳- مقدمه‌ای بر طراحی بر مبنای مطالعات روانشناسی محیط..... ۱۰۴
- تعامل انسان - محیط..... ۱۰۵
- مکانب روانشناسی محیط..... ۱۰۷
- روانشناسی عمقی "روانکاوی"..... ۱۰۷
- روانشناسی رفتارگرایی..... ۱۰۸
- مکتب گشتالت..... ۱۰۸
- مفاهیم پایه روانشناسی محیط در طراحی..... ۱۱۰
- فضای شخصی و فاصله‌های فردی..... ۱۱۰
- قلمرو..... ۱۱۲
- پیش‌انبوهی و ازدحام..... ۱۱۲
- ۲-۳- برنامه‌دهی معماری بر مبنای روانشناسی محیط..... ۱۱۳
- روش‌های برنامه‌دهی جمعی بر مبنای روانشناسی محیط..... ۱۱۵
- ابزارهای برنامه‌دهی مشارکتی..... ۱۲۰
- ابزارهای نوین در گرفتن اطلاعات از محیط..... ۱۲۹
- کاربرد اینترنت و فضای سوم در رویکردهای طراحی جمعی..... ۱۳۱
- (مشارکت جمعی در طراحی از راه استفاده از کامپیوتر)
- ۳-۳- رویکرد روانشناسی به طراحی جمعی..... ۱۳۲
- رویکرد روانشناسانه و مفهوم احساس جمعی (Community of Sense)..... ۱۳۳
- ۴-۳- رویکرد روش‌شناسانه معماری جمعی بر مبنای روانشناسی محیط..... ۱۴۳

فصل چهارم

الگوواره‌های طراحی جمعی در معماری

- ۱-۴- معماری جمعی در عمل..... ۱۵۴
- ۲-۴- گونه‌های مختلف طراحی جمعی بر اساس ارتباط معمار-کاربر..... ۱۶۸
- ۳-۴- الگوواره‌های (پارادایم‌های) معماری جمعی..... ۱۷۷
- الگووارهٔ تکثرگرایی معماری جمعی..... ۱۷۹
- الگووارهٔ ساختارگرایی معماری جمعی - معماری مشارکتی..... ۱۸۸
- الگووارهٔ رفتارگرایی معماری جمعی - معماری جمعی..... ۲۱۲
- ۴-۴- رویکرد معماری جمعی در ایران (شهر دوستدار کودک- بم)..... ۲۲۵

فصل پنجم

به سوی معماری درمانگر

- ۱-۵- مارجیت نظری رویکرد معماری جمعی..... ۲۴۰
- ۲-۵- چارچوب نظری الگووارهٔ رفتارگرایی معماری جمعی..... ۲۴۳
- ۳-۵- از سیاست تا به دستن محیطی: به سوی یک معماری درمانگر..... ۲۴۹
- احساس جمعی و نقش کاربرد معماری جمعی..... ۲۵۳
- معماری جمعی و بازگشت به خاطرات جمعی..... ۲۵۴
- "معماری جمعی": چالش میان تخصص و عدم تخصص..... ۲۵۶
- ۴-۵- طراحی جمعی: از نظریه تا عمل..... ۲۶۰

منابع و مآخذ

- منابع..... ۲۷۳
- اصطلاحات..... ۲۸۹

فهرست تصاویر

فصل اول:

- ۱-۱- آپارتمان‌های پورنی ایگو..... ۲
- ۲-۱- حسن فتحی..... ۳
- ۳-۱- دهکده گورنا..... ۴
- ۴-۱- هابراکن..... ۵
- ۵-۱- برنامه‌ریزی مشارکتی..... ۶
- ۶-۱- دهکده آرنیا..... ۸
- ۷-۱- رالف ارسکیو..... ۹
- ۸-۱- مشارکت اجتماعی در تایلند..... ۱۱
- ۹-۱- مشارکت در دهکده آنت..... ۱۳
- ۱۰-۱- مشارکت در قاهره-پارک لازهر..... ۱۴
- ۱۱-۱- بلک رود..... ۱۵
- ۱۲-۱- مرکز زنان مصر..... ۱۶
- ۱۳-۱- مفهوم طبقه اجتماعی در مشارکت..... ۱۷
- ۱۴-۱- معماری اجتماعی در گورنا..... ۱۹
- ۱۵-۱- مشارکت کاربر در طراحی..... ۲۰
- ۱۶-۱- کارگاه مشارکتی..... ۲۱
- ۱۷-۱- خانه‌سازی مشارکتی در موریتانی..... ۲۲
- ۱۸-۱- زمینه مشارکتی در پاکستان..... ۲۴
- ۱۹-۱- دهکده اجتماعی- فلسطین..... ۳۱
- ۲۰-۱- مشارکت در تمامی مراحل یک طرح..... ۳۴
- ۲۱-۱- مشارکت کاذب..... ۳۶
- ۲۲-۱- طرح جامع دهکده گورنا..... ۳۸
- ۲۳-۱- مرکز اجتماعی زنان قاهره..... ۴۰
- ۲۴-۱- مرکز درمانی زنان- بورکینافاسو..... ۴۱

فصل دوم:

- ۱-۲- مجموعه مسکونی حلوان..... ۵۳
- ۲-۲- مسکن جمعی در مکزیک..... ۵۶
- ۳-۲- زبان الگو در طراحی آرنیا..... ۵۸
- ۴-۲- مسکن جمعی دهکده آرنیا..... ۵۸

۵۹	۵-۲- پلان‌های مختلف در طراحی آرنیا.....
۶۲	۶-۲- پروژه مسکن جمعی آرنیا.....
۶۶	۷-۲- بلک رود.....
۶۹	۸-۲- دهکده هنرمندان.....
۷۰	۹-۲- هرمان هرترز برگر.....
۷۱	۱۰-۲- خانه‌های دیاگون.....
۷۱	۱۱-۲- خانه‌های دیاگون.....
۷۴	۱۲-۲- کتاب روش‌های مشارکت جمعی در طراحی و برنامه‌ریزی.....
۷۴	۱۳-۲- کتاب مدرنیته و اجتماع.....
۷۵	۱۴-۲- کتاب معماری و مشارکت.....
۷۹	۱۵-۲- یورگن هابرماس.....
۷۹	۱۶-۲- آموس راپاپورت.....
۸۰	۱۷-۲- امیل دورکیم.....
۸۱	۱۸-۲- ماکس وبر.....
۸۳	۱۹-۲- الازهر.....
۸۵	۲۰-۲- مدرنیزم.....
۸۵	۲۱-۲- مدرنیزم.....
۸۷	۲۲-۲- دهکده اثیت.....
۹۲	۲۳-۲- مسکن جمعی در آرنیا.....

فصل سوم:

۱۰۹	۱-۳- اصول گشتالت.....
۱۱۱	۲-۳- فضای شخصی.....
۱۱۵	۳-۳- الگوهای رفتاری ساکنان آرنیا.....
۱۱۶	۴-۳- الگوهای رفتاری کودکان در طراحی محیط مدرسه.....
۱۲۲	۵-۳- کارگاه‌ها و نشست‌های کاری.....
۱۲۵	۶-۳- روش‌های مشارکتی در طراحی جمعی.....
۱۲۶	۷-۳- روش‌های مشارکتی.....
۱۲۷	۸-۳- دیاگرام‌ها و بازی‌ها.....
۱۳۱	۹-۳- ویدئو کنفرانس.....
۱۳۲	۱۰-۳- پارک قاهره.....
۱۳۵	۱۱-۳- پارک قاهره.....

- ۱۲-۲- پارک کودکان قاهره..... ۱۳۶
- ۱۳-۳- شاخصه‌های SCI در دهکده آرنا..... ۱۴۲
- ۱۴-۳- پارک کودکان در قاهره..... ۱۴۶

فصل چهارم:

- ۱-۴- خانه یتیمان آمستردام..... ۱۵۵
- ۲-۴- مشارکت از دیدگاه الکساندر..... ۱۵۶
- ۳-۴- کالج پابرهنگان..... ۱۵۷
- ۴-۴- پارک الازهر در قاهره..... ۱۵۸
- ۵-۴- مدرسه گنسلرچ..... ۱۶۱
- ۶-۴- تالار لندن- معماری دموکراتیک..... ۱۶۹
- ۷-۴- انستیتو مدیریت هندوستان..... ۱۶۹
- ۸-۴- انستیتو مدیریت هندوستان..... ۱۷۰
- ۹-۴- انستیتو پان افریکن..... ۱۷۱
- ۱۰-۴- پارک کودکان قاهره..... ۱۷۳
- ۱۱-۴- دهکده گورنا..... ۱۷۴
- ۱۲-۴- دهکده گورنا..... ۱۷۶
- ۱۳-۴- دهکده گورنا..... ۱۸۰
- ۱۴-۴- کالج پابرهنگان..... ۱۸۱
- ۱۵-۴- بیمارستان گاندی..... ۱۸۲
- ۱۵-۴- بیمارستان گاندی..... ۱۸۳
- ۱۶-۴- خانه‌سازی مشارکتی با چوب..... ۱۸۴
- ۱۷-۴- پروژه لامبرت..... ۱۸۵
- ۱۸-۴- پروژه میژون پارک..... ۱۸۹
- ۱۹-۴- الگوهای طراحی شده توسط هرتز برگر..... ۱۹۱
- ۲۰-۴- پروژه بیکر..... ۱۹۴
- ۲۱-۴- مدرسه دیویدسون..... ۱۹۸
- ۲۲-۴- مسکن جمعی مکزیک..... ۱۹۹
- ۲۳-۴- پروژه مولنویلت..... ۲۰۵
- ۲۴-۴- پروژه پارک دیاماچی..... ۲۰۹
- ۲۵-۴- پارک فرهنگی قاهره..... ۲۱۳
- ۲۶-۴- پلان پارک کودکان در قاهره..... ۲۱۴

- ۲۷-۴- مرکز اولیا..... ۲۱۶
- ۲۸-۴- مرکز اولیا..... ۲۱۷
- ۲۹-۴- دهکده آرنیا..... ۲۱۸
- ۳۰-۴- دهکده آرنیا..... ۲۲۱
- ۳۱-۴- بازسازی کمپ نهر البارد-لبنان..... ۲۲۳
- ۳۲-۴- مشارکت در شهر دوستدار کودک- بم..... ۲۲۶
- ۳۳-۴- مدرسه رویایی-بم..... ۲۲۷
- ۳۴-۶- مشارکت کودکان در طراحی مدرسه رویایی-بم..... ۲۲۹
- ۳۵-۴- مشارکت کودکان در پروژه شهر دوستدار کودک..... ۲۲۹

فصل پنجم:

- ۱-۵- امکان ایجاد تغییر در محیط به عنوان مشارکت در محیط..... ۲۴۱
- ۲-۵- کارگاه مشارکتی در پروژه شهر دوستدار کودک بم..... ۲۴۲
- ۳-۵- مدرسه- پل..... ۲۴۲
- ۴-۵- مدرسه ساختمان مدرسه- پل..... ۲۴۵
- ۵-۵- مدرسه مسکونی دیاگون..... ۲۴۷
- ۶-۵- مدرسه اجتماعی اولیا در اردن..... ۲۴۹
- ۷-۵- کال پابری..... ۲۵۱
- ۸-۵- دهکده آموزشی در سریلانکا..... ۲۵۲
- ۹-۵- دهکده اکو-زیست در سریلانکا..... ۲۵۴
- ۱۰-۵- دهکده آرنیا در هندوستان..... ۲۵۵
- ۱۱-۵- پارک قاهره در مصر..... ۲۵۸
- ۱۲-۵- پارک قاهره در مصر..... ۲۵۹
- ۱۳-۵- پارک الازهر قاهره در مصر..... ۲۵۹
- ۱۴-۵- دهکده آرنیا..... ۲۶۱
- ۱۵-۵- مدرسه- پل..... ۲۶۶
- ۱۶-۵- پارک قاهره در مصر..... ۲۶۷
- ۱۷-۵- بازسازی در سریلانکا..... ۲۶۸

حروف اختصاری

ACTAC: association of community technical aid center
ADA UA: the association for the development of traditional African urbanism and architecture
CA: community architecture
CAG: community architecture group
CD: community design
CDW: community design workshop
CUDAT: community urban design assistance team
EP: environmental psychology
FAO: food and agriculture organization of the United Nations
HDI: human development index
ICT: information and communication technologies
LULU: locally unwanted land uses
NDC: new deal for communication
NGO: non-governmental organization
NGT: normal group technique
NIMBY: not in my backyard
NOOS: not on our street
PA: participatory architecture
PAR: participatory action research
PLA: participatory learning and action
PO: post-occupancy evaluation
PR: participatory research
RIBA: royal institute of British architects
StAR: stichting architecten research
SCI: sense of community index
S.C.P: sense of community partners
UNDP: united nations development programme
ZOPP: (GOPP) goal oriented project planning